

Explicitáció

– a fordítás univerzális jellemzője?

Pápai Vilma

Széchenyi István Egyetem

Kivonat: A jelen tanulmány korpuszalapú vizsgálat alapján mutatja be az explicitációt, amelyre többnyire a fordítás univerzális jellemzőjeként hivatkozik a szakirodalom. A kutatás angol és magyar nyelvű szövegeket tartalmazó párhuzamos korpusz, valamint autentikus magyar szövegek összehasonlítható korpusza alapján végzett kettős elemzésre épül. Célja a szabályszerűségek feltárása mind a fordítási folyamatban végbemenő explicitáció, mind a fordítás eredményének explicitése tekintetében. A tanulmány álláspontja, hogy szoros összefüggés van az explicitáció és az egyszerűsítés között, amely egy újabb potenciális fordítási univerzálénak tekinthető.

Kulcsszavak: explicitáció, explicitiség, fordítási univerzálé, korpuszkutatás, egyszerűsítés

1. Bevezetés

Mivel minden szöveget meghatároz egy bizonyos cél, amelyért létrehozták, egy bizonyos kontextus, amelyben született, egy bizonyos hallgatóság, amelynek szól, a fordított szövegek szükségszerűen eltérnek a nem fordított szövegektől. Az egyik meghatározó különbség a szövegalkotás céljában rejlik. A szerző alapvető célja, hogy új, élő szöveget alkosson: „Mert a szerző mindig új mondatot csinál, kreál, olyat, amilyen addig még nem volt abban a nyelvben” (Esterházy 1996: 182); a fordító azonban egy olyan szöveget ad vissza, amelyet valaki más hozott létre. Más szóval a szöveg szerzője a szavak egyedi formájának létrehozására törekszik, hogy rögzítse és továbbítsa mondanivalóját, legyen

Pápai Vilma: Explicitáció – a fordítás univerzális jellemzője? (Ford.: Heltai Edit Fruzsina, Juhász Dóra, Kis Elizabet, Nagy Laura, Szász Barna) In: Robin E., Seidl-Péché O. (szerk.) 2020. *Fókuszban a fordított és a tolmácsolt szöveg: korpuszalapú fordításkutatás Magyarországon*. Segédkönyvek a nyelvi közvetítésről I. Budapest: ELTE BTK Fordítástudományi Doktori Program, MANYE Fordítástudományi Szakosztály. DOI: <https://doi.org/10.36252/Nyelvikozvsegedkonyv1.5>

ez történet, kapcsolat vagy egy gondolat. Másrésztől a fordító célja, hogy olyan szöveget fogalmazzon meg, amellyel valaki más mondanivalóját rögzíti és közvetíti – olyan gondolatot, amelyet elsőként olyan, a fordító és az olvasóközönség nyelvi formájától eltérő formában alkottak (és fogalmaztak!) meg. Baker szavaival élve: „A fordított szöveget rendszerint korlátozza egy más nyelven már készre formált szöveg” (Baker 1996: 177).

Az elmúlt évtizedre jellemző, hogy egyre nagyobb méreteket ölt a fordítás útján születő szöveg természetének, nyelvi sajátosságainak és a rá jellemző diskurzus típusának vizsgálata, különösen korpuszalapú módszerek segítségével.

2. Elméleti háttér

2.1. Explicitáció

Az explicitáció azon szövegsajátosságok egyike, amelyre a fordított szöveg sajátosságaként, univerzáléjaként hivatkozik a fordítástudományi szakirodalom. Számos tanulmány foglalkozik Blum-Kulka alábbi hipotézisével, amely

[...] azt állítja, hogy a FNY-i szövegről a CNY-i szövegre való áttérés folyamatában a kohézív explicitás növekedése figyelhető meg, függetlenül a két nyelv és a két szöveg rendszereinek különbségeire visszavezethető növekedéstől. (1986: 19)¹

A fordítástudományban egészen mostanáig két fő megközelítést alkalmaztak a hipotézis igazolására, illetve megcáfolására. A közelmúltig a kutatások elsősorban a forrás- és a célnyelvi szöveg összehasonlításán alapultak. Következésképpen a kapott eredmények – ahogyan Toury (1995: 77) nevezi – „(ad hoc) nyelvpárok” összehasonlító elemzésére épülnek, mint például a holland–angol (Vanderauwera 1985), angol–francia és francia–angol (Blum-Kulka 1985, Séguinot 1988), héber–angol (Weissbrod 1992), an-

¹ Klaudy Kinga fordítása (1999) Az explicitációs hipotézisről. *Fordítástudomány* 1. évf. 2. szám. 7. oldal

gol, francia, orosz, német–magyar (Klaudy 1993a, 1993b, 1996), angol–héber (Shlesinger 1995), valamint norvég–angol és angol–norvég (Øverås 1996) nyelv viszonylatában.

Végeredményben számos szövegsajátosságot sikerült azonosítani az elméleti és/vagy empirikus kutatás során. Az *1. táblázat* azokat a fő szövegjellemzőket mutatja be, amelyekre a fordított szövegeknek az autentikus szövegekkel szemben mutatott magasabb szintű explicitéség formáiként tekinthetünk: terjedelem növekedése, nagyobb mértékű redundancia, erősebb kohéziós és logikai kapcsolatok, könnyebb olvashatóság, jellegzetes központozás és világosabb téma–réma kapcsolat. A táblázat továbbá megjeleníti az explicitációról mint stratégiáról formált nézeteket és álláspontokat is azt a fordításelméleti dilemmát illetően, vajon az explicitáció professzionális stratégia vagy a nyelvi közvetítés mellékterméke-e.

Az egynyelvű összehasonlítható korpuszok használatának elterjedésével a fordított szövegek kutatásának teljesen új megközelítése tört utat magának; ezt a módszertani váltást „egynyelvű fordulatnak” is nevezhetjük. Baker (1995: 234) a következőképpen foglalja össze az összehasonlítható korpusz jelentőségét:

Az összehasonlítható korpusz legfontosabb hozzájárulása a diszciplínához a fordított szövegekre jellemző nyelvi minták feltárása, függetlenül a forrás- vagy célnyelvtől.

A fordítástudományi – elsősorban a potenciális univerzálékra irányuló – vizsgálódások során egyre több kutató fogadja el a fordított szövegek elemzésének ezt az alternatív módszertani megközelítést (Laviosa-Braithwaite 1996; Kenny 1999; Olohan és Baker 2000), éppen ezért a kizárólag párhuzamos korpuszokra épülő szövegösszehasonlító megközelítés veszíteni látszik relevanciájából (lásd Laviosa 1998).

Olohan és Baker (2000) vezette be kutatásukban a nyelvi rendszer opcionális elemeinek használatában rejlő szabályszerűségek vizsgálatát. A Translational English Corpus (TEC) és a British National Corpus (BNC) adatbázisát vizsgálva felhívták a figyelmet

a *that* kötőszó függő beszéd bevezetésekor történő használatára angol nyelvű fordított szövegekben.

2.2. Definíciók és hipotézisek

Az explicitáció megvitatásához szükséges, hogy a fogalmat mind a fordítói folyamat, mind a fordítás eredménye szempontjából értelmezzük. A jelen kutatás célját tekintve a következő definíciót dolgoztam ki az explicitáció fogalmának meghatározására.

A folyamat szempontjából az explicitáció egy fordítási technika, amely a forrásnyelvi szövegtől való szerkezeti és tartalmi eltolódást jelenti. Ez egy technika a félreérthetőség feloldására, a forrásnyelvi szöveg kohéziójának fejlesztésére és fokozására, valamint a nyelvi és nyelven kívüli információk átadására. A fő cél, hogy a fordító tudatos vagy nem tudatos erőfeszítései megfeleljenek a célközönség elvárásainak. *Az eredmény tekintetében* az explicitáció egy szövegsajátosság, amely hozzájárul az explicititás egy magasabb szintjéhez, az autentikus szövegekhez viszonyítva. Megmutatkozhat olyan nyelvi sajátosságokban, amelyek gyakrabban fordulnak elő fordított, mint autentikus szövegekben, vagy hozzáadott nyelvi és nyelven kívüli információkban.

Ezek tudatában a következő hipotéziseket fogalmaztam meg: (1) az angolból magyarra való fordítás folyamatában a két nyelv közötti szerkezeti különbségek ellenére megjelennek az explicitációs stratégiák, (2) a fordított magyar nyelvi szövegek explicitabbak, mint az autentikus magyar szövegek, és (3) az explicititás mértéke magasabb a tudományos, mint a szépirodalmi szövegekben.

1. táblázat

Az explicitáció jellegének és formáinak szakirodalmi összegzése

	Természete						Formája			
	Tudatos stratégia	Fordítást kísérő jelenség	Hosszabb szöveg	Redundancia	Kohéziós elemek erősödése	Logikai kapcsolatok	Olvashatósági kapcsolatok	Központozás	Téma-réma	Opcionális
										<i>that</i>
Blum-Kulka 1986		+	+	+	+					
Séguinot 1988	+*	+	+**		+		+	+	+	
Klaudy 1993		+	+		+		+			
Baker 1993, 1995, 1996		+	+		+	+				
Shlesinger 1995		+			+	+				
Toury 1995							+			
Øverås 1998			+		+					
Ishikawa 1998	+				+					
Olohan és Baker 2000		+			+					+

* tudatos stratégia a szerkesztő részéről

** bizonyos nyelvek több szóval fejezik ki ugyanazt az üzenetet (francia az angolal összehasonlítva)

3. A kutatás bemutatása

3.1. A korpusz összeállítása, szerkezete és mérete

A vizsgálat alapjául szolgáló korpusz (a későbbiekben: ARRABONA korpusz) három, 1969 és 1999 között keletkezett szépirodalmi (SZ) és tudományos szövegekből (T) álló alkorpuszból tevődik össze.

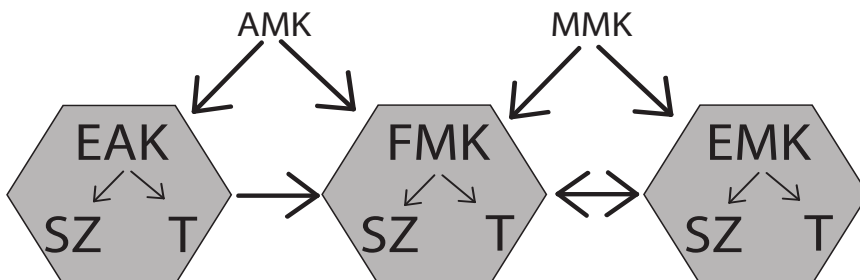
- (1) az eredetileg angol nyelven létrehozott szövegekből (EAK) álló alkorpusz 8 szövegből áll, melyeket brit, amerikai és kanadai szerzők írtak,
- (2) a fent említett szövegek magyar fordításából álló alkorpusz (FMK) hivatásos fordítók által készített és neves kiadók által publikált szövegeket tartalmaz,
- (3) az eredetileg magyar nyelven létrejött szövegekből (EMK) álló korpusz 8 összehasonlítható szöveget tartalmaz, amelyek ugyanekkor íródtak (a szöveglistát az első függelékben tekintheti meg).

Az alábbiakban az 1. ábra mutatja, hogy ezek az alkorpuszok egy párhuzamos (AMK) és egy egynyelvű összehasonlítható korpuszt (MMK) képeznek:

1. ábra

Az ARRABONA-korpusz szerkezete.

A párhuzamos korpusz (AMK) és az összehasonlítható korpusz (MMK)

A szépirodalmi és tudományos szövegek pontosan három évtizedet fognak át: 1969 és 1999 között keletkeztek. A 70-80-as évekre azért kellett visszanyúlni, hogy elemzésben még tetten tudjam érni a klasszikusnak számító magyar könyvkiadói és fordítói gyakorlatot. Az eredetileg magyar nyelven létrehozott szövegek kiválasztásakor egy másik feltétel az volt, hogy rendelkezzenek angol nyelvű fordítással, ami megkönnyíti az elemzés későbbi kiterjesztését.

Az elemzésre szánt autentikus és fordított szövegek kiválasztásakor az általános cél és a fő elméleti megfontolás az volt, hogy a reprezentativitás érdekében minél változatosabb szövegek kerüljenek a korpuszba (Sinclair 1991: 13–36): földrajzi sajátosságok, (brit, amerikai és kanadai szerzők), nemek (férfi és női szerzők/fordítók) és társadalmi státusz tekintetében. Fordításvezérelt korpusz hiányában korlátokba ütköztem, különösen a tudományos szövegek kiválasztásakor. A tudományos szövegek azzal az elvárással kerültek be a korpuszba, hogy azok magasabb számú kohéziós kapcsolatról fognak tanúskodni, mint a szépirodalmi szövegek. A kohéziós elemek a leggyakrabban kutatott szövegsajátosságok közé tartoznak (lásd *1. táblázat*), és általuk bepillantást nyerhetünk az explicitáció természetébe.

A három alkorpusz a szövegek első 100 mondatát tartalmazza, így képviselik a szöveg egészét a szerző és a fordító stílusa, valamint a műfaji sajátosságok szempontjából. A kutatás alapjául szolgáló korpusz összességében 2 400 mondatot és körülbelül 45 000 szövegszót tartalmaz. A párhuzamos alkorpusz (AMK) összeállításában és az összehasonlítható alkorpusz (MMK) vizsgálatában a Wordsmith Tools (Scott 1998) számítógépes szövegelemző szoftvert alkalmaztam.

3.2. Vizsgálati módszerek

A korpusz két különböző elemzési módszer végrehajtásához készült. A párhuzamos korpusz (angol–magyar, AMK) vizsgálatával kísérletet tettem az explicitációs stratégiák feltárására, vagyis azon eltolódások típusainak azonosítására, amelyeket a fordítók az angol szövegek magyarra történő fordításakor alkalmaznak. A meghatározási folyamat során a

kiválasztási kritérium tágabb értelmezést tett lehetővé Blum-Kulka (1986) eredeti kategóriáinál. A listán ugyanis nemcsak a szövegkohéziós eltolódások szerepeltek, hanem olyan esetek is, amikor a fordító a szöveget nyelvi, illetve nyelven kívüli információkkal bővíti, valamint amikor a forrásnyelvi szöveg félreérthető vagy homályosabb részeit a fordító egyértelműbb módon fejezi ki a célnyelvi szövegben. Az irányadó elv az volt, hogy példákat találjak a forrásnyelvi szöveghez képest végrehajtott változtatásokra, és ezáltal feltárjam azokat a lépéseket, amelyek egy könnyebben érthető, jobban strukturált és szervezett, egyértelműbb szöveghez vezetnek.

Ez a manuális elemzés sokat elárul számunkra az angol–magyar nyelvi irányban történő *fordítás folyamatáról* is. Két nyelv összehasonlításakor olyan következtetésre juthatunk, amely a szóban forgó két nyelvre és az adott fordítási irányra korlátozódhat. Amennyiben a levont következtetéseket általánosítani kívánjuk, egy egynyelvű összehasonlítható korpusz hasznos eszközként szolgálhat, betekintést nyújtva magának a fordításnak és a fordítás eredményének a természetébe. Az elemzés másik módszere ezt a célt szolgálja. Az utóbbi eljárás gyökeresen különbözik az előzőtől: az első szakasszal ellentétben ugyanis, ahol az explicitációs stratégiákat kontrasztív szövegelemzéssel mutatom ki, a második elemzési módszer a „nagy mennyiségű” szövegek szövegjellemzőiben való megnyilvánulásként tekint az explicitiségre. Ezen kívül a fordított, illetve az eredetileg is magyar nyelven keletkezett szövegekből álló összehasonlítható korpusz (magyar–magyar, MMK) vizsgálatát korpuszalapú módszerrel végeztem, gyakorisági adatok felhasználásával. A vizsgálat középpontjában az állt, hogy az angolról magyarra fordított szövegek explicitiségi szintje magasabb-e, mint az autentikus magyar nyelvű szövegeké.

A két megközelítés összekapcsolódott a gyakorlatban: az első szakaszban meghatározott stratégiák közül ötöt a második szakaszban tovább vizsgáltam, és az összehasonlítható korpusz egészében teszteltem. A stratégiák kiválasztását a korpusz felépítése határozta meg. Mivel szófaji annotálás nem történt a szövegeken, csupán néhány stratégiát választottam ki a második szakaszba azok közül, amelyeket a 2. táblázatban felsoroltam, és amelyek alkalmasak a gépi gyakorisági elemzésre. Ennek következtében a lexi-

ko-grammatikai kapcsolatok szintjét teljesen kizártam. A további elemzésre kiválasztott stratégiák a következők:

- (1) írásjelbetoldás és írásjelváltás (kettőspont, pontosvessző, zárójelek);
- (2) szófajváltók betoldása (*közötti* + melléknévképző, *belüli* + melléknévképző, *való*);
- (3) kötőszavak betoldása (*hogy, aki, ami, amely, pedig, azonban*);
- (4) kötőszavak és kataforikus referenciák betoldása (*az..., hogy, arr*..., hogy, ann*..., hogy* + mutatónévmások [három különböző esetvégződéssel]); valamint
- (5) diskurzuspartikulák betoldása (*csak, még, is, például, így, tehát*).

Ezeket a nyelvi jelenségeket az MMK (4. táblázat) fordított és autentikus szövegeinek összevetése során az explicitég jellemzőinek tekintetem. Összefoglalva, ami az alkalmazott módszerek sorrendjét illeti, a részletes, kvalitatív szövegelemzésektől haladtam a korpuszalapú módszer általánosabb, teljes szövegállományra irányuló technikái felé.

4. Eredmények bemutatása

4.1. Az explicitációs stratégiák

Az angol nyelvű forrásszövegek és azok magyar fordításának elemzése eredményeképpen 16 típusú explicitációs stratégiát azonosítottam és kategorizáltam. A megállapítások azt sugallják, hogy az eltolódások a nyelv minden szintjén előfordulnak, a logikai-vizuális kapcsolatoktól a szövegen és nyelven kívüli elemek szintjéig (2. táblázat).

A kutatás ezen szakaszában azonosított műveletekkel az volt a cél, hogy lefedjék az explicitáció típusainak nagy részét, de a teljesség igénye nélkül; semmi esetre sem képviselik az explicitációs fordítási stratégia teljes palettáját.

2. táblázat

A párhuzamos korpuszban (AMK) észlelt explicitációs stratégiák összefoglalása

Szint	Eltolódás	Megjegyzés (oka/jellege)
1. logikai-vizuális kapcsolatok szintje	1. központosítás: írásjelbetoldás és írásjelváltás 2. 1 m* → 2 m, 2 m → 1 m 3. magyarázó kötőszavak: pl. <i>azaz</i>	tudatos stratégia és/vagy egyéni/közösségi stílus
2. lexiko-grammatikai kapcsolatok szintje	4. lexikai ismétlés 5. grammatikai párhuzamosságok 6. elliptikus szerkezetek kiegészítése 7. helyettesítések visszaállítása 8. angol névmás → magyar főnév	párhuzamos szerkezetek létrehozása
3. szókapcsolatok szintje	9. szófajváltók I.: <i>lévő, való**</i> 10. szófajváltók II.: <i>közötti, belüli</i>	a FNY és a CNY nyelvtipológiai különbségeiből eredő betoldások
4. mondatok szintje	11. kötőszavak betoldása 12. kataforikus referencia + kötőszó betoldása	a FNY és a CNY nyelvtipológiai különbségeiből eredő betoldások (pl. mondatfűző szerkezetek feloldása), tudatos stratégia (pl. a FNY-i implicit viszonyok explicitté tétele)
5. szövegen és nyelven kívüli elemek szintje	13. lexikai magyarázat 14. diskurzusszervező elemek 15. szituatív betoldások 16. reáliák hozzáadott információval	tudatos stratégia, nyelvi/műfaji konvenciók

*m – mondat

** magyarázatért lásd: 4.1.3

Elegendőnek bizonyulnak azonban arra, hogy megteremtsék a második elemzés alapját, illetve különböző nyelvi szinteken bemutassák az eltolódások változatosságát. Az alábbiakban válogatott példák következnek a stratégiákra, világosan szemléltetve, hogy a feltárt stratégiák minden egyes típusának részletes vizsgálata és bemutatása túlmutatna a jelen tanulmány keretein.

4.1.1. Eltolódások a logikai-vizuális kapcsolatok szintjén: írásjelek

A szövegszerkezet logikai-vizuális kapcsolatai szintjén az írásjelek eltolódásai közé tartozik a) az írásjelbetoldás és b) az írásjelek helyettesítése egy erőteljesebb írásjellel. Az előbbihez az alábbiakban láthatunk példát.

3. táblázat

Az írásjelek gyakorisága a párhuzamos korpuszban (AMK)

Műfaj	Szöveg	Kettőspont	Pontosvessző	Zárójel	Összesen
		A – M	A – M	A – M	A – M
SZ	CA	11 – 14	14 – 4	1 – 1	26 – 19
SZ	UP	2 – 7	11 – 14	1 – 1	14 – 22
SZ	PA	0 – 4	1 – 9	3 – 2	4 – 15
SZ	ME	1 – 9	2 – 7	0 – 0	3 – 16
Összesen		14 – 34	28 – 34	5 – 4	47 – 72
T	DA	10 – 25	10 – 7	4 – 7	24 – 39
T	EY	3 – 5	3 – 3	35 – 33	41 – 41
T	HA	2 – 11	0 – 5	10 – 10	12 – 26
T	HI	6 – 9	4 – 4	13 – 13	23 – 26
Összesen		21 – 0	17 – 19	62 – 63	100 – 132

- (1a) <DAenT, S 83> Paley here appreciates the difference between natural physical objects like stones, and designed and manufactured objects like watches.

- (1b) <DAhuT, S 83> Paley itt azokat a különbségeket értékeli, amelyek a természetes fizikai objektumok (*mint a kő*) és a megtervezett és elkészített dolgok (*mint az óra*) között fennállnak.

Azon kívül, hogy a fordító a plusz megjegyzéseket szintén a *mint* appozícióval vezeti be, a zárójelek beillesztésével gördülékenyebbé teszi a mondatokat. A párhuzamos korpuszban (AMK) előforduló írásjelek gyakoriságáról szóló összefoglalás (3. táblázat) megmutatja ezen jellemző gyakoriságának az általános emelkedését, ezenfelül pedig rámutat a fordítói stílusok különbözőségeire azt illetően, hogy a fordítók milyen mértékben őrzik vagy változtatják meg a forrásnyelvi szövegben előforduló írásjeleket. A gondolatjeleket a párbeszédnek jelölésének lényeges különbségei miatt kizártam az elemzésből. Az angol nyelv ugyanis az idézőjelet, míg a magyar nyelv inkább a gondolatjelet részesíti előnyben.

Az írásjelek erőteljesebb irányba történő eltolódását „egy tudat alatti stratégia részeként” értelmezhetjük, amelynek célja, „hogy érthetőbb megfogalmazással egyszerűbbé és könnyebbé tegye a feldolgozást” (Baker 1996: 182). Az is lehetséges, hogy a fordítók végső célja az üzenet mondanivalójának világosabb és összefüggőbb megfogalmazása, ezért ennek a stratégiának a végeredménye az egyszerűbb és könnyebben olvasható szöveg.

4.1.2 Eltolódások a lexiko-grammatikai kapcsolatok szintjén

Az egyik kohéziós kötés a helyettesítés. A második példában az eltolódás két kohéziós eszköz között megy végbe, vagyis a helyettesítést lexikai ismétlés váltja fel. Habár a helyettesítés „egy olyan kohéziós eszköz, amely egy korábban megnevezett dologra utal” (Halliday és Hasan 1976: 90), a fordító nem támaszkodott az anaforikus utalásra, és – valószínűleg stilisztikai okok miatt – inkább egy erősebb kohéziós kötetést választott helyette.

- (2a) <HAenT, S 56> As far as Kepler was concerned, elliptical orbits were merely an ad hoc hypothesis, and a rather *repugnant one* at that, because ellipses were clearly less perfect than circles.

- (2b) <HAhuT, S 56> Kepler az ellipszispályákat alkalmi hipotézisnek tekintette, még hozzá fölötté *visszataszító hipotézisnek*, mivel az ellipszis nyilvánvalóan tökéletlenebb a körnél.

A helyettesítések visszaállítása – vagyis főneves szerkezetre való cseréje – azonban nem minősül kötelezően elvégzendő műveletnek, amikor angolról magyarra fordítunk, ahogyan a harmadik példában is látható:

- (3a) <HAenT, S 47> Then two astronomers-the German, Johannes Kepler, and the Italian, Galileo Galilei – started publicly to support the Copernican theory, despite the fact that the orbits it predicted did not quite match the ones observed.
- (3b) <HAhuT, S 47> Két csillagász: a német Johannes Kepler és az olasz Galileo Galilei nyilvánosan támogatni kezdte ezt a világgépet, annak ellenére, hogy a Kopernikusz által megjósolt pályák nem minden esetben feleltek meg a megfigyelteknek.

A lexiko-grammatikai kapcsolatok szintjén elvégzett stratégiák elemzése Halliday és Hasan (1976) kohéziós eszközöket kategorizáló tipológiáján alapul, a párhuzamos grammatikai struktúrák azon típusaival kiegészítve, amelyek a párhuzamos korpuszban azonosított példák közül többet is lefednek.

A megállapítások arra mutatnak, hogy az angol forrásnyelvi szövegekben megtalálható kohéziós eszközök minden típusában előfordulnak eltolódások. Ezeket a kohéziós eszközöket ugyanazon a szinten másfajta kohéziós kötések helyettesítik a magyar célnyelvi szövegekben. A legtöbb esetben lexikai ismétléshez, következésképpen pedig redundanciához (Blum-Kulka 1986) vezetnek az eltolódások, amelyek többek között elliptikus szerkezetek kiegészítését, helyettesítések visszaállítását, valamint névmások lexikalizálódását foglalják magukba. Ám vajon miért döntenek a fordítók gyakran egy másik típusú kohéziós kötés mellett?

A lexikai ismétlés sokat vitatott nyelvi eszköz. Egyrészt a fordítók igyekeznek elkerülni a lexikai ismétléseket, és ez a tendencia tulajdonképpen ugyancsak egy lehetséges fordítási univerzálénak tekinthető (Baker 1998: 288). Másrészt viszont, ahogyan az adatokból is kiderül, a fordítók bőségesen alkalmaznak lexikai ismétléseket, hogy megteremtsek vagy megerősítsék a kohéziót a célnyelvi szövegekben. Mivel elsődleges céljuk, hogy érthető és világos célnyelvi mondatot hozzanak létre, alkalmazott stratégiáik felülírhatják az egyébként tiszteletben tartott fordítási normát, vagyis az ismétléskerülést. Ez a fordítási jelenség azonban megmagyarázható azzal a ténnyel, miszerint „a kohézió a nyelv rendszerének a része (...), és beépült magába a nyelvbe” (Halliday és Hasan 1976: 5).

4.1.3. Szintaktikai szintű eltolódások: szófajváltók

A jelzői bővítmények szerkezeti különbségéből azt a következtetést vonhatjuk le, hogy az angol jobbra, míg a magyar inkább balra bővít. A magyarra fordított szövegekben gyakran használunk olyan szavakat, amelyek a főnévi szerkezetben lehetővé teszik a balra történő bővítést. A melléknévi igenevek (a szemantikailag gyakran üres *való* vagy *lévő*), a félig üres melléknévi igenevek (*végzett*) vagy a névutómelléknevek (*közötti* vagy *belüli*) gyakran ezt a célt szolgálják. A negyedik példa egy szemantikailag üres melléknévi igenév használatát mutatja be:

- (4a) <EYenT, S 8> In a fairly recent survey of academic psychologists in America, it was found that over three-quarters of them claimed to be cognitive psychologists!
- (4b) <EYhuT, S 8> Egy amerikai egyetemi pszichológusok között végzett újabb felmérésben azt találták, hogy több mint háromnegyed részük kognitív pszichológusnak tekintette magát.

A helyhatározói, időhatározói és egyéb határozói jelentést hordozó magyar névutókat (például fák *között*) képzővel láthatjuk el, így névutómelléknévvé válnak, mint

például *között – közötti* (közötti – [között] + [i] – [névutó] + [melléknévképző]). „A névutómelléknevek a legfiatalabb csoport a magyar szófaji rendszerben, és a szintetikus nyelvi szerkezetre jellemzők, míg a névutó az analitikus nyelvi szerkezet tipikus példája” (Mátai 2002: 84).

- (5a) <HienT, S 2> The term Regional Economic Association (REA) defines collectively the various forms of economic integration among independent states.
- (5b) <HihuT, S 2> A regionális gazdasági társulás (REA) a független államok közötti gazdasági integráció különböző formáinak együttes definíciója.

4.1.4. Szintaktikai szintű eltolódások: kötőszavak

- (6a) <HienT, S 8> The dynamics of integration arise from increasing openness and political and economic interdependence among the participating countries.
- (6b) <HihuT, S 8> Az integráció dinamikája a részt vevő országok növekvő nyitottságának, illetve egymástól való kölcsönös gazdasági és politikai függésének eredménye.

A hatodik példában látható eltolódás két mellérendelő kötőszó között megy végbe. Az illetve kötőszó megváltoztatja a mellérendelt elemek felsorolásának tagolását: a fordító az *openness and political and economic interdependence* helyett a következő kapcsolatot valósította meg: *nyitottságának, illetve egymástól való kölcsönös gazdasági és politikai függésének eredménye*. A mellérendelő kötőszavak eltolódásának valószínűleg két oka lehetséges. Először is, hogy az *és* kötőszót többféleképpen értelmezhetjük:

Szemantikailag a kapcsolatot egy kohéziós skálán helyezhetjük el... Az összes kötőszó közül az *és* kötőszó jelentése a legáltalánosabb – nevezhetnénk „általános célú kapcsolóelemnek”, mivel csupán annyit jelent, hogy két gondolat között pozitív kapcsolat van, azt pedig már az olvasónak kell eldöntenie, mi is ez a pozitív kapcsolat. (Leech és Short 1989, idézi Øverås 1998: 576)

Másodszor, motivációként feltételezhetjük, hogy a magyar megfogalmazás $x + (y + z)$ struktúráját valószínűleg könnyebb megérteni, mint az angol $x + y + z$ struktúráét.

4.1.5. Szintaktikai szintű eltolódások: kötőszavak és kataforikus referenciák

A magyar vonatkozói mellékmondat és a *hogy*-os tagmondat egyik jellemzője a főmondatban bevezető névmással kifejezett kataforikus referencia. Ugyan nem képezi szükségszerűen részét a mondatnak, de „jelenlétével sokkal teljesebbnek érezzük a mondatot” (Hell 1980: 157). Az alábbiakban a hetedik példa egy vonatkozói mellékmondatot, míg a nyolcadik egy *hogy*-os alárendelő tagmondatot illusztrál:

- (7a) <EYenT, S 80> If that is the case, then science may have practically no special features which elevate it above ancient myths or voodoo.
- (7b) <EYhuT, S 80> Ha ez így van, akkor a tudománynak gyakorlatilag nincs semmi *olyan* jellemzője, *mely* az ősi mítoszok vagy mágiák fölé emelhetné.
- (8a) <DAenT, S 19> The reader’s reaction to this may be to ask, ‘Yes, but are they really biological objects?’
- (8b) <DAhuT, S 19> Az olvasó reakciója valószínűleg *az* lesz, *hogy* megkérdezi: “Rendben, de vajon tényleg biológiai objektumok ezek?”

4.1.6. Szövegszintű eltolódások: kultúraspecifikus elemek

Amennyiben a háttérismeret különbözik két nyelv, kultúra vagy kontextus között, a fordító mellékelhet egy olyan rövidebb vagy hosszabb magyarázó megjegyzést a fordításhoz, mint az alábbiakban látható *amerikai*, amely a kilencedik példamondatban a könyvkiadó nemzeti hovatartozását jelöli, és a *Kiadó* szó, amely értelmezőként szolgál.

- (9a) <PAenF, S 7> A dozen years ago, a senior man from Knopf recognized his former prison guard inside the well-pressed suit of a Heibon-sha executive, stood staring at him for a moment or two, then threw his champagne into the startled Japanese face.
- (9b) <PAhuF, S 7> Tíz-tizenkét éve történt, hogy az *amerikai* Knopf egyik vezető munkatársa felismerte a Heibon-sha *Kiadó* valamelyik igazgatójában azt a hajdani őrt – pedig jól-szabott öltönyt viselt –, aki annyit gyötörte valamikor a hadifogolytáborban; egy darabig csak állt és némán nézte, aztán pezsgőjét a megdöbbent japán arcába lötytyintette.

A párhuzamos korpuszban azonosított explicitációs stratégiák széles skálája betekintést nyújt a fordítói folyamatba, amely közben számos eltolódás megy végbe különböző tényezők és motivációk hatására: ezek közé tartozik a fordítók tudatos vagy nem tudatos szövegalkotási stratégiája, a fordítók vagy a nyelvi közösség sajátos stílusa, a műfaji hagyományok vagy a fordítói normák.

4.2. Eltolódások az explicitásban

A második elemzés célja az MMK fordított és autentikus szövegeinek összehasonlítása. A 4. táblázat az összehasonlítható korpusz alapján azt mutatja be, hogy az explicitiséget befolyásoló szövegjellemzők milyen gyakorisággal fordulnak elő, és hogyan oszlanak el. A legfontosabb összehasonlítások az MMK eredetileg magyar nyelven keletkezett (E) és

fordítás útján létrejött (F) magyar nyelvű szövegei között lelhetők fel. Az adatok szerint az esetek 80 százalékában – azaz 20 esetből 16 alkalommal – a fordításokban gyakoribbak ezek a szövegjellemzők, mint az autentikus szövegekben. A legtöbbször előforduló különbség a szófajváltók – mint a *közötti* és a *belüli* – esetében mutatkozik meg, mivel az autentikus szövegekben nem fordulnak elő, míg a fordított szövegekben 21 példát találtam rájuk.

Csupán négy eset mond ellent a hipotézisnek: a *való*, *amely*, *tehát* és *is* (4. táblázat). A legfeltűnőbb eredményeket a *való* üres melléknévi igenév és a *tehát* következtésre utaló kötőszó használata mutatja. Az eredeti szövegekben 20 esetben fordul elő a *való*, míg a fordított szövegekben csak 8, a *tehát* esetében az arány 18:7. A *való* szócska, a *van* létige melléknévi igeneve, fontos szintaktikai funkciót tölt be: lehetővé teszi a balra történő jelzői bővítést. Mivel a magyar és az angol jelzői bővítmények között szerkezeti különbségek mutatkoznak (lásd 2. függelék), azt feltételezhetnénk, hogy a *való* gyakrabban fordul elő az indoeurópai nyelvekről fordított szövegekben, mint az autentikus magyar szövegekben. Más szavakkal, nem várnánk az autentikus szövegek szerzőitől, hogy ezeket az eszközöket gyakrabban használják a fordítóknál, akik a forrásszöveg vagy maga a fordítási folyamat vagy mindkettő korlátai közé kényszerítve dolgoznak; ennek ellenére a szerzők is használják őket, hiszen egy kivétellel az összesre találtam példát a tudományos szövegekben. Feltételezhetően tehát létezhetnek olyan normák, amelyek az említett eszközök használatát szabályozzák a szakszövegírók munkájában.

A korábbi szakirodalmi nézeteknek erősen ellentmond, hogy a *való* gyakrabban fordul elő a nem fordított szövegekben, mint a fordított szövegekben. Ez a szokatlan minta az *amely* vonatkozó névmásra, valamint az *is* diskurzus partikulára és kapcsoló bővítményre egyaránt vonatkozik, de természetesen további, nagyobb korpuszokon végzett elemzésre is szükség van, hogy ez a megállapítás igazolást nyerhessen.

Érthető tehát, hogy nem vagy nem kizárólag a fordítók használják eddig a fordításokra jellemzőnek hitt nyelvi elemeket a tudományos szövegekben. Ezek a jelenségek a műszaki szövegek szerzőinek céljaival magyarázhatók, akik a lehető legtöbb információval szeretnék megtölteni a szövegeket, és – tudatosan, vagy sem – arra törekcszenek, hogy

a szöveg minél érthetőbb legyen. Ugyanakkor még valószínűbbnek tűnik, hogy a már létező, fordított célnyelvi szövegek vannak rájuk hatással.

A két vizsgált műfajban megmutatkozó explicitiséget illetően magasabb előfordulási gyakoriságot állapíthatunk meg a tudományos szövegekben, mint az irodalmi szövegekben. Habár az esetek csupán 65 százalékában (20 esetből 3 alkalommal) erősíthető meg a hipotézis, a műfajváltók és kötőszavak csoportja teljes mértékben alátámasztja a 3. hipotézist, míg a diskurzus partikulák csoportja ellentmond neki. A műfajokra jellemző explicitiség részletesebb vizsgálatára van szükség, és erre a korpuszok minden bizonnyal alkalmasak.

Összefoglalásképpen azt a következtetést vonhatjuk le, hogy az MMK gyakorisági adatai bizonyítják azt a feltevést, miszerint a fordított magyar szövegek nagyobb mennyiségben tartalmaznak explicitiséget, mint a nem fordított szövegek (2. hipotézis). Ez azt is jelentheti, hogy az explicitáció valószínűleg a fordított szövegek egy általános tulajdonsága, azaz az adatok sora Blum-Kulka (1986) hipotézisét támasztják alá.

4.3. Szótípus/szövegszó arány az összehasonlítható korpuszban

A szótípus/szövegszó arány a szöveg felszínén megmutatkozó lexikai változatosság mutatója. A *szövegszó* kifejezés a szövegben előforduló összes szóra utal, míg a *szótípus* kifejezés a szövegben szereplő eltérő szóalakokat jelenti. Minél magasabb a százalékos arány, annál változatosabb a szókincs (Baker 1995; Munday 1998). A szótípus/szövegszó arány nagyon érzékeny a szöveg hosszára, ezért az elemzések során a standardizált szótípus/szövegszó arányt használtam, mert bár az ARRABONA korpusz szövegei ugyanannyi mondatot tartalmaznak, terjedelmük meglehetősen eltérő.

4. táblázat

Az explicitég szövegjellemzőinek gyakorisága az összehasonlítható korpuszban (MMK)

Szint	Sorszám	Csoportkód	Szövegjellemző	Szépirodalom			Tudományos szövegek			Autentikus E	Fordított F
				EMK	FMK	Σ	EMK	FMK	Σ		
1.	1	K ^{1*}	kettőspont	21	34	55	56	50	106	77	84
	2	K2	pontosvesz- sző	1	34	35	10	19	29	11	53
	3	K4	zárójel	21	4	25	30	63	93	51	67
3.	4	SZV ^{*1}	közötti, belüli	0	4	4	0	17	17	0	21
	5	SZV2	való	1	0	1	19	8	27	20	8
4.	6	KSZ ^{*1}	hogya	80	121	201	86	176	262	166	297
	7	KSZ2	aki*	12	29	41	8	12	20	20	41
	8	KSZ3	ami*	30	38	68	28	39	67	58	77
	9	KSZ4	amely*	7	13	20	63	48	111	70	61
	10	KSZ5	pedig	6	8	14	13	18	31	19	26
	11	KSZ6	azonban	5	7	12	14	20	34	19	27
4.	12	KU ^{*1}	az ..., hogy	5	26	31	28	54	82	33	80
	13	KU2	am ..., hogy	2	4	6	11	21	32	13	25
	14	KU3	am ..., hogy	2	2	4	2	9	11	4	11
5.	15	DP ^{*1}	csak	18	37	55	18	30	48	36	103
	16	DP2	még	24	30	54	10	23	33	34	53
	17	DP3	is	59	59	118	51	33	84	110	92
	18	DP4	például	1	1	2	10	19	29	11	20
	19	DP5	így	11	23	34	18	16	34	29	39
	20	DP6	tehát	5	0	5	13	7	20	18	7
	21	SZ/SZ [*]	szótípus/ szövegszó	65,73	61,75	átlag	60,84	54,54	átlag	63,29	58,15
	22					63,74			57,69		

Az 5. táblázatban megfigyelhető, hogy a számítógépes statisztikai elemzés eredményei két egyértelmű tendenciát mutatnak. Először is, az összehasonlítható korpuszban szereplő fordítások alacsonyabb szótípus/szövegszó arányt tartalmaznak, mint az autentikus szövegek (58,15–63,29). Ez pedig azt a konklúziót vonja maga után, hogy a fordított szövegek szókincese kevésbé változatos, mint az autentikus szövegeké.

Továbbá az is látható, hogy az összehasonlítható korpuszban megtalálható tudományos szövegek alacsonyabb szótípus/szövegszó arányt mutatnak, mint a szépirodalmi szövegek (57,69–63,74). Ez a jelenség pedig arra enged következtetni, hogy a tudományos szövegekben megmutatkozó szókincs kevésbé változatos, mint a szépirodalmi szövegeké.

5. táblázat

Szótípus/szövegszó arány az összehasonlítható korpuszban

	Alkorpusz	Autentikus magyar	Fordított magyar	Átlag
1.	Szépirodalom	65,73	61,75	63,74
2.	Tudományos szövegek	60,84	54,54	57,69
	Átlag	63,29	58,15	
	Különbség	4,89	7,21	

Ezen a ponton szeretnék a megvizsgált műfajokra is kitérni. Az autentikus szövegek szótípus/szövegszó aránya 5 százalékos különbséget mutat a két vizsgált műfaj között, míg ez a különbség 7 százalék a fordított szövegek esetében. Ezen paraméterek konvergenciája azt sugallhatja – ahogyan már a kutatás kezdetekor is felvetettük –, hogy a műszaki szövegek fordítói a forrásnyelvi szövegben szereplő információk minél pontosabb és tisztább közvetítése érdekében elkerülhetetlenül is gyakrabban alkalmaznak explicitációs stratégiákat, mint a szépirodalmi szövegek fordítói. Így az explicitációs stratégiák lexikai ismétlésekhez, következésképpen kevésbé változatos szókincshez vezetnek. Más szóval ez a sajátosság jól visszatükrözi azt a normát, amely a műfaj elvárásait jellemzi.

5. Konklúzió

A jelen tanulmányban leírt kutatás célja az volt, hogy próbára tegye az explicitációs hipotézist és megvizsgálja, hogy a fordításokban magasabb szintű explicititás fedezhető-e fel, mint az autentikus szövegekben.

Ha közelebbről szemügyre vesszük a két vizsgált nyelv strukturális különbségeit (az agglutináló magyar a jelentés kifejezésére kevesebb szót használ, mint az analitikus angol, például *I love you* → *Szeretlek*), az angolról magyarra való fordítások esetében inkább implicitációra (általánosabb fogalmazás, a forrásnyelvi szöveg nyelvi és nem nyelvi információinak kihagyása) számíthatunk, mintsem explicitációra. Habár a párhuzamos korpusz alapján létrehozott 16 explicitációs stratégiával az explicitáció az angol–magyar fordítási irányban erős tendenciának tűnik.

A második elemzés eredményei magasabb szintű explicititást mutatnak az egész összehasonlítható korpuszban. A legtöbb eredmény alátámasztja azt a hipotézist, miszerint a fordítások explicititása magasabb, mint az autentikus szövegéké. Továbbá, minden adatot egybevetve arra következtethetünk, hogy a harmadik hipotézist el kellene vetni. Az elemzés nem adott semmilyen választ a műfajok különbözőségére vonatkozó kérdésre. A bemutatott eredmények alapján nem állíthatjuk, hogy egyértelmű különbség van a szépirodalmi és tudományos szövegek között, ami a jelen tanulmányban megvizsgált nyelvi elemeket illeti.

A szótípus/szövegszó arány kérdésében azt látom, hogy a fordított szövegek esetében az explicitációs stratégiák következményeképp alacsonyabbak a százalékok. A logikai–vizuális kapcsolatok és a szövegen és nyelven kívüli elemek szintjeinek elmozdulásaitól függetlenül (lásd 2. táblázat) minden elmozdulás elkerülhetetlenül lexikai ismétlésekhez, és így a szókincs leegyszerűsítéséhez vezet. Például a kötőszavak, kataforikus referenciák + kötőszók betoldása és a szófajváltók használata közvetlenül növeli az ismételt elemek, vagyis a szövegszók számát, és így a szótípusok száma alacsonyabb lesz. Az elliptikus szerkezetek kiegészítése, a helyettesítések visszaállítása és a névmások főnévvel való helyettesítése is hozzájárul a szókincs alacsonyabb szintű változatosságához.

Ezért megállapítható, hogy a fordításban az explicitáció jelensége szorosan kapcsolódik az egyszerűsítéshez.

Összefoglalva a párhuzamos és összehasonlítható korpuszok elemzési eredményeit kijelenthetjük, hogy az 1969 és 1999 közötti időszakban olyan fordítási norma volt érvényben, amely szerint a fordítók a célszöveg szabályaihoz próbáltak igazodni, és így a célnyelvi olvasók igényeit kielégíteni. Összességében ez az explicitációs stratégiák végső funkciója.

1. függelék

Angol – magyar szövegek párhuzamos korpusza

Szépirodalmi szövegek				
Kód	Író	Cím	Fordító	Cím
UP	Updike, John 1977	Marry me	Göncz Árpád 1981	Gyere hozzám feleségül
CA	Capote, Truman 1980	Music for Chameleons. Mojave	Osztovcics Levente 1982	Mozart és a kaméleonok. Mojave
PA	Porter, Anna	The Book-fair Murders	Bart István 1998	Gyilkosság a könyvvásáron
ME	McEwan, Ian 1999	Amsterdam	Tandori Dezső 1999	Amszterdam
Tudományos szövegek				
Kód	Író	Cím	Fordító	Cím
DA	Dawkins, Richard 1986	The blind watchmaker	Szentesi István (1. fejezet) 1994	A vak órásmester. Gondolatok a darwini evolúcióelméletről
HA	Hawking, Stephen 1988	A brief history of time: from the big bang to black holes	Molnár István 1989	Az idő rövid története
HI	Hitiris, Theo	European Community Economics	Roboz András 1995	Az Európai Unió gazdaságtana

EY	Eysenck, Michael W., Keane, Mark T. 1990	Cognitive Psychology. A Student's Handbook	Bocz András 1997	Kognitív pszichológia. Hallgatói kézikönyv
----	--	--	------------------	--

Összehasonlítható korpusz magyarul

Szépirodalmi szövegek

Kód	Író – fordító	Cím	Kód	Író	Cím
UP	Updike, J. 1977; Gőncz Á. 1981	Gyere hozzám feleségül	KO	Konrád György 1969	A látogató. Budapest: Magvető Kiadó
CA	Capote, T. 1980; Osztovcics L. 1982	Mozart és a kaméleonok. Mojave	MM	Mészöly Miklós 1984	Megbocsátás. Budapest: Szépirodalmi Kiadó
PA	Porter, A. 1997; Bart I. 1998	Gyilkosság a könyvvásáron	EP	Esterházy Péter 1990	Hrabal könyve. Budapest: Magvető Kiadó
ME	McEwan, I. 1999; Tandori D. 1999	Amszterdam	PO	Polcz Alaine 1991	Asszony a fronton. Budapest: Szépirodalmi Kiadó

Tudományos szövegek

Kód	Író – fordító	Cím	Kód	Író	Cím
DA	Dawkins, R. 1986; Szentesi I. 1994	A vak órásmester. Gondolatok a darwini evolúcióról	SI	Simonyi Károly 1978/1998	A fizika kultúrtörténete. Budapest: Akadémiai Kiadó
HA	Hawking, S. 1988; Molnár I. 1989	Az idő rövid története	BE	Bekker Zsuzsa 1978	Növekedési utak – dinamikus ágak. Budapest: Közgazdasági és J. K.
HI	Hitiris, Th. 1995; Roboz A. 1995	Az Európai Unió gazdaságtana	KJ	Kornai János 1983	Ellentmondások és dilemmák. Budapest: Magvető Kiadó
EZ	Eysenck, M. W., Keane, M. T. 1990; Bocz András 1997	Kognitív pszichológia. Hallgatói kézikönyv	KF	Kozma Ferenc 1992	A menedzser közgazdasági szemlélete. Budapest: Közgazdasági és J. K.

2. függelék

Magyar és angol főneves szerkezetek balra és jobbra történő bővítése

tágas	szoba		spacious room
háromlábú	szék		three-legged chair
esernyős	férfi		man with an umbrella
nagyértékű	könyv		book of great value
barnaöltönyös	férfi		man in a/the brown suit
baloldalt lévő	ajtó		door on the left
ablak mellett álló	lány		girl (standing) by the window
művelésre alkalmas	föld		land suitable for cultivation
egyezmény elérésére tett	erőfeszítések		efforts (made) to reach an agreement
az az	ember,	aki éppen most érkezett	the man who has just arrived

(Heltai és Pinczés 1993: 55)

Irodalom

- Baker, M. 1993. Corpus Linguistics and Translation Studies: Implications and Applications. In: Baker, M., Francis, G., Tognini-Bonell, E. (eds) *Text and Technology: in Honour of John Sinclair*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins. 233–250.
- Baker, M. 1995. Corpora in Translation Studies: An Overview and Suggestions for Future Research. *Target* Vol. 7 No. 2. 223–243.
- Baker, M. 1996. Corpus-based translation studies: The challenges that lie ahead. In: Somers, H. (ed) *Terminology, LSP and Translation: Studies in language engineering in honour of Juan C. Sager*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins. 175–186.
- Baker, M. 1998. *Routledge Encyclopedia of Translation Studies*. London/New York: Routledge.

- Blum-Kulka, S. 1986. Shifts of Cohesion and Coherence in Translation. In: House, J., Blum-Kulka, S. (eds) *Interlingual and Intercultural Communication. Discourse and Cognition in Translation and Second Language Acquisition Studies*. Tübingen: Gunter Narr Verlag. 17–35.
- Esterházy P. 1996. *Egy két haris*. Budapest: Magvető Könyvkiadó.
- Halliday, M. A. K., Hasan, R. 1976. *Cohesion in English*. London/New York: Longman.
- Hell, Gy. 1980. Object and subject *that* clauses in English and corresponding *hogy* clauses in Hungarian. In: Deszö, L., Nemser, W. (eds) *Studies in English and Hungarian Contrastive Linguistics*. Budapest: Akadémiai Kiadó. 145–175.
- Heltai P., Pinczés É. 1993. *Fordítás és szövegértés a nyelvvizsgán*. Budapest: Druck Kft.
- Ishikawa, L. 1998. *Cognitive Explicitation in Simultaneous Interpreting*. Cambridge: RCEAL University.
- Kenny, D. 1999. *Norms and Creativity: Lexis in Translated Text*. PhD Thesis. Manchester: UMIST. Centre for Translation Studies.
- Klaudy, K. 1993a. Optional additions in translation. In: *Translation the vital Link, Proceedings of the XIII. FITWorld Congress Vol. 2*. London: ITI. 373–381.
- Klaudy, K. 1993b. On explicitation hypothesis. In: Klaudy, K., Kohn, J. (eds) *Transferte necesse est... Current issues of Translation Theory. In honour of Radó on his 80th birthday*. Szombathely: Berzsenyi Dániel Főiskola. 69–77.
- Klaudy, K. 1996. Back Translation as a Tool for Detecting Explicitation Strategies in Translation. In: Klaudy, K., Lambert, J., Sohár, A. (eds) *Translation Studies in Hungary*. Budapest: Scholastica. 99–114.
- Laviosa-Braithwaite, S. 1996. *The English Comparable Corpus (EEC): A Resource and Methodology for the Empirical Study of Translation*. PhD Thesis. Manchester: UMIST. Centre for Translation Studies.

-
- Laviosa, S. 1998. The corpus-based approach. *Meta* Vol. 43 No. 4. 473–659.
- Leech, G. N., Short, M. H. 1981. *Style in Fiction. A Linguistic Approach to English Fictional prose*. London.
- Mátai M. 2002. A névutók és a névutómelléknevek története. *Magyar Nyelvőr* 126. évf. 1. szám. 72–87.
- Munday, J. 1998. A computer-assisted approach to the analysis of translation Shifts. *Meta* Vol. 43. No. 4. 542–556.
- Olohan, M., Baker, M. 2000. Reporting *that* in Translated English. Evidence for Subconscious Processes of Explicitation? *Across Languages and Cultures* Vol. 1 No. 2. 141–158.
- Øverås, L. 1998. In Search of the Third Code. An Investigation of Norms in Literary Translation. *Meta* Vol. 43 No. 4. 571–588.
- Scott, M. 1998. *WordSmith Tools*. Oxford: Oxford University Press.
- Séguinot, C. 1988. Pragmatics and the Explicitation Hypothesis. *TTR Traduction, Terminologie, Rédaction* Vol. 1. No. 2. 106–114.
- Shlesinger, M. 1995. Shifts in Cohesion in Simultaneous Interpreting. *The Translator* Vol. 1. No. 2. 193–214.
- Sinclair, J. 1991. *Corpus, Concordance, Collocation*. Oxford: Oxford University Press.
- Toury, G. 1995. *Descriptive Translation Studies and beyond*. Amsterdam: John Benjamins.
- Vanderauwera, R. 1985. *Dutch Novels Translated into English: The Transformation of a 'Minority' Literature*. Amsterdam: Rodopi.
- Weissbrod, R. 1992. Explicitation in translations of prose-fiction from English to Hebrew as a function of norms. *Multilingua* Vol. 11. No. 2. 153–171.

(Footnotes)

1 * K – központosítás, SZV – szófajváltók, KSZ – kötőszók, KU – kataforikus referenciák, DP – diskurzupartikulák, SZ/SZ – szótípus/szövegszó

Az árnyékkal jelölt kapcsolatok elvetik a hipotéziseket.